УДК 725.2 (497.11) »19«

Милица Церанић

ПАЛАТА »ASSICURAZIONI GENERALI« НА ТЕРАЗИЈАМА

У периоду између два светска рата, највећи део новоизграђеног градитељског фонда Београда конципован је као еклектичка мешавина различитих историјских стилова који се, у домаћој историографији, означавају терминима академизам и постакадемизам.[1] Упркос притиску супротних тенденција – националног стила и модернизма, академски обрасци су преовлађивали у српској архитектури до 1941. године.[2]

Палата »Assicurazioni Generali« спада у најзначајније примере академизма у међуратној београдској архитектури.[3] Подигнута је 1930. године на Теразијама бр. 35. Дело је угледног београдског архитекте и предузимача Милана Антоновића,[4] изведено у сарадњи са непознатим италијанским градитељима. Грађена је као пословни објекат Осигуравајућег друштва »Assicurazioni Generali«, основаног 1831. године у Трсту.[5] Пошто је архитекта Антоновић преминуо 1929. године, а зграда дефинитивно завршена идуће године, његово ауторство се доводило у питање.[6] Међутим, у новијој историографији је утврђено да је Антоновић био пројектант овог здања, у чему му је помагао и руски емигрант Иван Афанасјевич Рик.[7] Можда би се удео младог сарадника могао тражити управо у беспрекорном фасадном украсу.[8] У Историјском архиву града Београда постоје планови из 1928. и 1930. године, с тим што прва година представља почетак радова, а друга завршетак истих, а тичу се и измена на тек подигнутом објекту. Као пројектант се наводи Предузеће за бетонске радове »Тунер и Вагнер«, а на основу једног дела писма упућеног Грађевинском одбору од стране наведеног предузећа, сазнајемо да се спомиње »пројектант Србин«, што, без сумње, упућује на закључак да је у питању Милан Антоновић.[9] Узевши у обзир и чињеницу да је он током плодне и успешне градитељске каријере подигао велики број сличних, масивних и академски слојевитих грађевина, као и да је често радио за стране инвеститоре (пројекти за Дом Бритиша, Дом Анкера, Зграду Француско-српског друштва за јавне радове, зграду Ла Насионал),[10] може му се приписати овај објекат на Теразијама.

У историографији није посебно писано о овој Антоновићевој палати[11] која се налази у центру града, окружена објектима од изузетне архитектонске вредности.[12] С обзиром да је у питању необарокна грађевина, реминисценције на посттридентску италијанску архитектуру више су него уочљиве. Ова зграда великих димензија, одликује се и монументалношћу и репрезентативношћу која је исказана раскошно обрађеном фасадом, обогаћеном минуциозно обрађеним пластичним украсом. Иако утисак који зграда оставља на посматрача није лепршав и китњаст, спиралних и вијугавих форми бороминијевске архитектуре, већ претеже ка класичном изразу и статичној уравнотежености ренесансних палата, поједини детаљи и гломазност форме представљају еманације необарокног. Као што је и Б. Несторовић приметио, можда би порекло овог стила могло да се потражи у »миланском академизму«.[13]

У питању је петоспратна грађевина која поседује троделну хоризонталну и вертикалну фасадну поделу. Оваквим начином артикулације маса архитекта је имао за циљ да нагласи средњи најраскошније обрађени део грађевине, који је и најшири, а издваја се у односу на два бочна крила и по томе што их надвисује за висину балустраде изнад кровног венца. Акценат је стављен на вертикалност централног ризалита, путем масивних полустубова који се протежу од приземља, преко међуспрата, настављају на први и други, да би на трећем спрату били успешно

Сл. 1. Палата Assicurazioni Generali у Београду

замењени каријатидама.[14] Наглашена статичност и стабилност носача још више је појачана базама, каменим постаментима као постољима, а њихова функција, сем декоративне, исказана је кроз два полустуба који фланкирају портал и формирају полукружни тимпанон. Коринтски стубови изнад носе архитрав на који належе балкон са декоративном балустрадом. Два бочна крила омеђена су на својим крајевима пиластрима који поседују све наведене елементе као и полустубови, само што својом везаношћу за зидно платно не доприносе пластичној динамици фасаде попут ових. Инкорпорирањем пластичног архитектонског украса на завршни спрат у виду скулптуре и тежњом за тродимензионалношћу, додатно је акцентована ритмичност и ублажен утисак тежине.

Хоризонтална подела зона остварена је помоћу прозора који, опет, добијају на репрезентативности идући од приземља ка врху. Док су они на доњем делу и међуспрату сасвим утопљени у масе зидних платана и имају чисто функционалну сврху, дотле они суперпонирани, уметнути међу стубове и каријатиде, односно балконе и забате, постају предимензионирани и еминентни архитектонски мотив, што има своје оправдање – у супрот-

ном, масивни носачи би их потпуно затворили у големо зидно платно. На бочним крилима се такође рефлектује ова схема, само што је декоративност знатно ублажена. Еквилибријум је постигнут складним, можда одвише »тешким« решењем, прожетим латентном тежином пластичне морфологије, уочљивом након дужег посматрања грађевине. Међутим, овај утисак се ублажава слободнијом артикулацијом маса и истицањем детаља.

Начин на који је обрађена фасада, различито решена у доњем и горњем делу, показује жељу да се избегну монотонија и понављање. У приземљу и међуспрату примењени су рустични квадери, великих размера, доследно спроведени и на полустубовима у горњем делу, који су оваквим решењем постали динамични, остављајући утисак таласања. Наглашена рустика овог типа своје корене има још у раноренесансној архитектури фирентинских палата. Палата »Assicurazioni Generali« по свим осталим елементима одступа од хармоничне и статичне форме ренесансне архитектуре, упркос уочљивој зонској подели и симетричности која постоји. Сукобом хоризонтала и вертикала поремећена је равнотежа и хармоничност. Узевши у обзир и истицање појединих елемената (полустубова, балкона, тимпанона) помоћу архитектонске пластике, обрађене са изразитом вештином и прецизношћу (маска са гирландама у виду вегетабилних мотива изнад главног улаза, нпр.), све више је јасно да овде читава фасада пулсира и своју раскошност уклапа у академске оквире. Занимљиво је да се из главног, наглашеног портала улази у »дугачко предворје засведено полуобличастим сводом који је на ренесансни начин касетиран квадратним рељефним елементима у облику розета.«[15] Сагледавајући Антоновићеву палату у целости и при томе имајући у виду њене особености, може се закључити да, ипак, није грађена у чистом историјском стилу, већ да је еклектички моделована, у духу академизма.

С обзиром да је пројекат настао под италијанским утицајима и да су евокације на ренесансу и барок евидентне, постоји могућност утицања стилских елемената одређене грађевине тог периода на ово дело. У литератури паралеле те врсте нису превише потенциране, али

Сл. 2. Assicurazioni Generali у Београду, каријатиде, детаљ

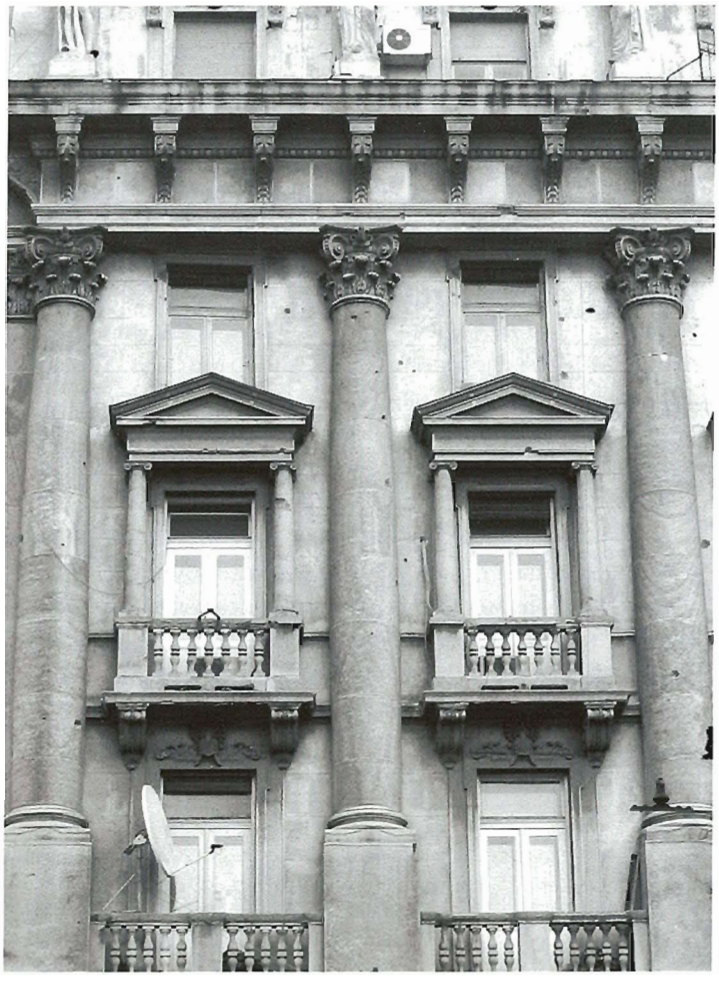

Сл. 3. Assicurazioni Generali у Београду, детаљ

треба узети у обзир подстицајно запажање М. Богдановића, историчара уметности, који је Антоновићеву палату упоредио са Фонтаном ди Треви у Риму, на Piazza Quirinale.[16] Сличност је уочљива, првенствено захваљујући распореду архитектонских маса, при чему је код обе грађевине акцентован средњи део. Рустично обрађено приземље, масивни коринтски полустубови и пиластри, зонска подела помоћу вертикала и хоризонтала (прозори са израженим тимпанонима), натпис у горњем делу (на Фонтани су у питању подаци о времену настанка и мецени из високих црквених кругова, а на Палати се налази назив на италијанском и српском језику: Assicurazioni Generali–Асикурациони Ђенерали, као и година настанка – 1930). Сличности се огледају и у фигурама каријатида, постављеним на истом месту у оба случаја, као и у балустради на врху здања. Повезаност просторних схема и распоред појединих детаља и мотива, више су него очигледни. Међутим, разлике које постоје приликом дубље анализе, упућују на велики временски и стилски хијатус између ова два остварења.[17] Архитектонски узор, који би најбоље могао да премости овај јаз, најнепосредније представља »Palazzo Carciotti« у Трсту, са почетка деветнаестог века, првобитно седиште Осигуравајућег друштва.[18]

Може се закључити да је палата »Assicurazioni generali« имала свој потенцијални узор у некој италијанској грађевини осамнаестог или деветнаестог века, без обзира што није сачуван оригиналан програм зграде. Иако је њен слојевити архитектонски склоп заснован на крутим академским стереотипима, она је у потпуности задовољила захтеве за репрезентативношћу и урбанистичком упадљивошћу. Изведена у симбиози необарока и неокласицизма, палата одражава укус страних инвеститора у Србији са краја треће деценије двадесетог века.

Напомене:

[1] Утемељивач историографије новије српске архитектуре, Зоран Маневић, у својим тумачењима постулирао је термин *академизам* или *академична уметност*, док је Богдан Несторовић међуратну варијанту тог правца квалификовао термином *постакадемизам*. Видети: З. Маневић, *Променљиви идеали српских архитеката у 19. веку*, Саопштења ИАУС 2, Београд 1969, 61; Б. Несторовић. Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941), ГГБ XX, Београд 1973, 339–379; Z. Manević, *Akademizam*, u: Jučerašnje graditeljstvo I, Urbanizam Beograda 41, 53–54, Beograd 1979, XXIII–XXIX.

[2] О београдској архитектури између два светска рата в. и: З. Маневић, Београдски архитектонски модернизам 1929–1931, ГГБ XXVI, Београд 1979, 209–223; исти, Српска архитектура XX века, у: *Umjetnost na tlu Jugoslavije. Arhitektura XX vijeka*, Beograd–Zagreb–Mostar 1986, 23–25.

[3] Овом приликом се најлепше захваљујем колегиници Катарини Васић, апсолвенту историје уметности на Филозофском факултету у Београду, на несебичној помоћи коју ми је указала уступивши ми фотографије палате »Assicurazioni Generali« на Теразијама за потребе овог рада, а које је лично снимила.

[4] О делу М. Антоновића, првог архитекте у Краљевини Србији који је имао приватни биро, в. у: Lj. Nikić, *Arhitekt Milan Antonović*, Urbanizam Beograda 41, Beograd 1979, 57–64; Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда* 1815–1914, Београд 1981, 17–19; Г. Лазић, *Архитект Милан Антоновић* (1868–1929), ЗЛУМС 27–28, Нови Сад 1991–1992, 15–35; Антоновић Милан, у: *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века*, Београд 1999, 11.

[5] Упадљиве су композиционе сличности између зграде Главне дирекције у Трсту из 1831. год. и Антоновићеве палате, као и првобитног седишта Осигуравајућег друштва у Трсту – »Palazzo Carciotti«, подигнутог као породична кућа грчког трговца Деметриа Карћотија, према пројекту архитекте Матеуса Пертша (Matteo Pertsch) 1805. године. Ова грађевина, неокласицистички конципована, налази се на Piazza Grande, у близини зграде

Главне дирекције из 1831. године, и данас је претворена у музеј. Антоновићева палата поседује изразите сличности са овим објектом, што се првенствено односи на статичност и уравнотеженост прочелних маса, карактеристичних за академизоване варијанте неокласицизма. Ипак, за разлику од Антоновићевог здања, Карћотијево има куполу. Ова паралела оправдава тезу Б. Несторовића који тврди да је теразијска палата имала одређене узоре у миланском академизму, односно, могућности се даље проширују и на Трст, град који одише неокласицистичком архитектуром.

6 У документацији Завода за заштиту споменика града Београда, на основу теренских истраживања децембра 1991. године, стручни тим је оспорио ауторство архитекте Антоновића: »У литератури се помиње да је пројекат прошао кроз биро М. Антоновића, али сигурних доказа за ово тврђење нема, као ни доказа да је на грађењу учествовао Иван Рик, талентовани архитекта, емигрант из Русије.« (Елаборат услова заштите непокретних културних добара, децембар 1991).

7 Г. Лазић, op. cit, 30–31; А. Кадијевић, *Рад архитекте Ивана Афанасјевича Рика у Југославији између два светска рата*, Саопштења РЗЗЗСК XXX–XXXI, Београд 2000, 234; Т. Борић, Архитектонско-урбанистички развој Теразија (дипломски рад одбрањен на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду 2003. год, 79–80).

8 А. Кадијевић, op. cit, 233; О фасадном пластичном украсу види: Ђ. Сикимић, *Фасадна скулптура у Београду*, Београд 1965, 157.

9 Г. Лазић, op. cit, 30–31.

10 Ibid, 31.

11 У прегледу српске архитектуре двадесетог века, З. Маневић издваја палату »Анкер«, као и већ сецесијско остварење зграде Друштва за улепшавање Врачара, наводећи их за примере Антоновићевог градитељског мајсторства са почетка двадесетог века, не спомињући еклектичку теразијску палату (*»Српска архитектура...«*, 20, 21). Она се не наводи ни у потоњем *»Лексикону српских архитеката«* (стр. 11). Са друге стране, Б. Несторовић не изоставља ово капитално дело (Б. Несторовић, op. cit, 355), а њему се придружују Б. Вујовић, сажетом анализом истог (Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1994, 217–218), као и Г. Лазић (op. cit, 30–31).

12 На страни левог фронта улице, где је смештена и ова грађевина, између осталих, налазе се и: »Игуманова палата« браће Крстић, »Смедеревска банка« архитеката М. Рувидића и И. Фидановића, кућа Алексе Крсмановића Ј. Илкића, а преко пута су следећа дела: Министарство просвете Б. Таназевића, палата »Атина« Д. Т. Лека, затим палата »Анкер« М. Антоновића и А. Бугарског, као и хотел »Москва«, чији је градитељ већ поменути Илкић. Све наведене грађевине су подигнуте у различитим временским периодима и са разноврсним стилским обрадама – од неокласицизма, преко сецесије, академизма, српско-византијског стила до модернизма. Архитектонски стилови, заступљени на Теразијама, представљају индикаторе превирања на београдској градитељској сцени у последња два века.

13 Б. Несторовић, op. cit, 355.

14 У питању су две мушке (једна држи индустријски точак) и две женске фигуре (са сидром и кошницом у рукама). Фигуре је радио Петар Палавичини, а исклесао их Јосип Граси. О томе детаљније види: Ђ. Сикимић, op. cit, 157.

15 Б. Вујовић, op. cit, Београд 1994, 218.

16 М. Богдановић, *Профана архитектура четврте деценије Београда* (рукопис дипломског рада одбрањеног на Одељењу за историју уметности на Филозофском факултету у Београду 2003, 32–33).

17 Фонтана ди Треви поседује китњастост карактеристичну за барок, ваздушастост и немир који су додатно појачани фонтаном као органским делом грађевине, замишљеном у виду слојевитих наслага камења и стења, аморфних облика, из чијих шупљина извире вода и слива се у базен. Цела грађевина је субординирана људској фигури која прожима у подједнакој мери и зидна платна и скулптурално обрађену фонтану. Додатну ритмичност и асиметрију управо уносе ове фигуре, од којих ниједна није представљена у ренесансном контрапосту. Разбарушеност архитектонске пластике свој врхунац достиже у централном делу барокне грађевине, који гради неку врсту пирамидалне градације, започете у фонтани, као основи, преко централне нише која својом реалном дубином доприноси драматичности, до скулптуралне групе на врху, чији је централни мотив грб папске породице. Бочна крила су прилично строго обрађена у односу на централни део. Посматрајући палату Осигуравајућег друштва, први утисак који се намеће јесте тежина и статичност. Све је подређено реду и контроли маса, без обзира што постоје поједини елементи који нарушавају ту безличну монотонију, са циљем уношења извесне динамичности и ритмике. Међутим, у поређењу са римском велелепном грађевином, на теразијском објекту изгледа као да се сваки покрет заледио, као да никада није ни наговештен, а камоли примењен. Ипак, у односу на раније настала Антоновићева дела, као и на актуелан стил у тадашњој архитектури, »палата Асикурациони Ђенерали, својим помпезним и хладним академизмом наглашава потребу за слободом у архитектури.« (Г. Лазић, op. cit, 34).

18 В. напомену бр. 5.

SUMMARY: *Milica Ceranić*

THE »ASSICURAZIONI GENERALI« BUILDING AT TERAZIJE

Belgrade architecture between the two world wars comprises works conceived in eclectic, academic manner, present in Serbian architecture until 1941. One of the most representative indicators of the stylistic fermentation is the *Assicurazioni Generali* building, from 1930, designed and built by Milan Antonović, Belgrade architect and building contractor, in cooperation with unknown Italian architects. The fact that the investors came from abroad, from Italy, helped the realization of an unusual solution, on the border between the Baroque and Classical, adapted to the eclectic architectural programmes from the end of the 1920s.

List of Illustrations:

Fig. 1. The Assicurationi Generali Building in Belgrade
Fig. 2. The Assicurationi Generali Building in Belgrade, carytids, detail
Fig. 3. The Assicurationi Generali Building, detail